

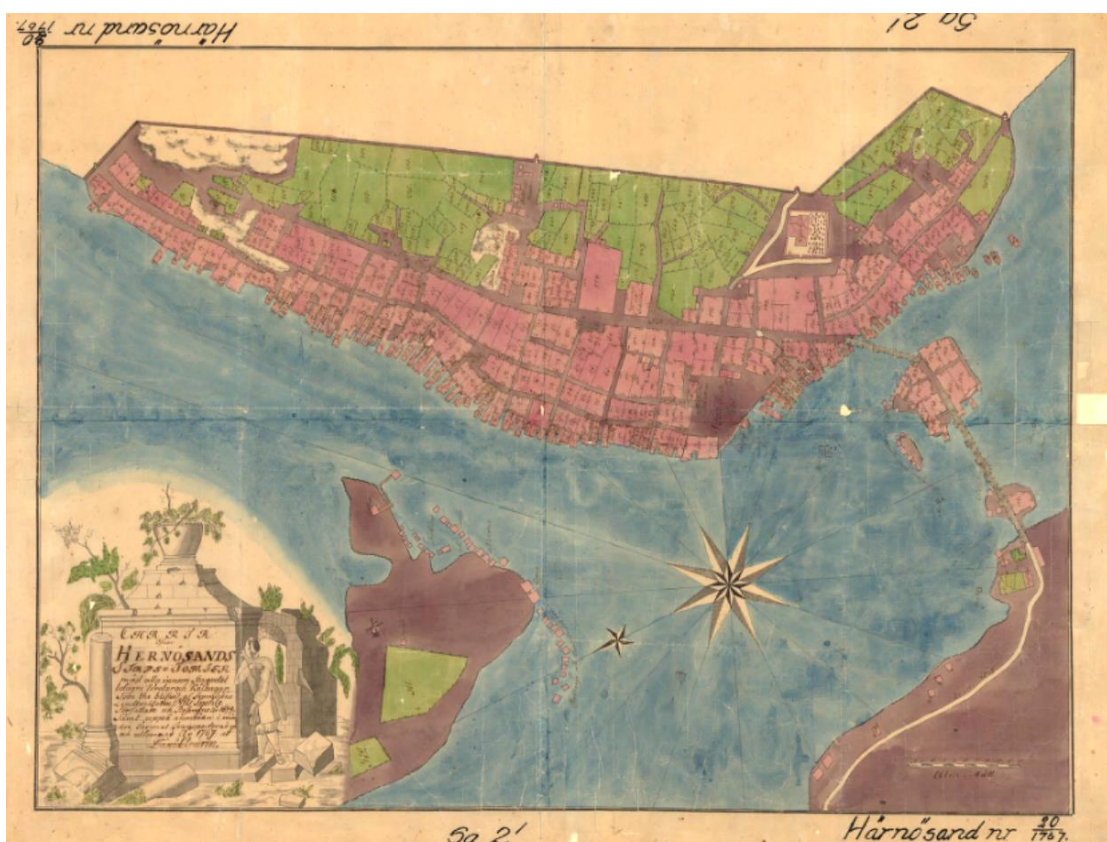
Skeppsbron

Detaljplan

Dnr: YLM 2022/178

Remiss avseende kulturmiljövärden inför planprogram Skeppsbron

2022 09 06

**VÄSTER
NORRLANDS
MUSEUM**

Innehåll

1. Administrativa uppgifter	3
2. Sammanfattande ärendebeskrivning	4
3. Beskrivning av planområdet.	4
4. Historik	5
4.1 Hostriska bilder och motiv	6
5. Karaktärsdrag	8
6. Förutsättningar och gällande lagstiftning	9
6.1 Riksintressets Härnösand	9
6.2 Så här syns riksintressets värden i landskapet:	10
7. Bedömning och råd	11
7.1 Med historien som inspirationskälla	11
7.2 Skyddad bebyggelse	11
7.3 Kulturhistoriskt underlag	11
8. Bilagor	13
8.1 Miljöbalken	13
8.2 Kulturmiljölagen	13
8.3 Plan- och bygglagen	13
2 kap. Allmänna och enskilda intressen	13

1. Administrativa uppgifter

Diarienummer: YLM 2022/178

Ärendet avser: Kulturmiljövärden inför planprogram

Kommun: Härnösand

Fastighet: Skeppsbron

Kontakt: Hanna Krämmer, planarkitekt Härnösands kommun

Antikvarie: Johanna Ulfsson Västernorrlands museum

2. Sammanfattande ärendebeskrivning

Härnösands kommun har inkommit med planremiss avseende utveckling av kajstråken utmed hela Skeppsbron. Samhällsförvaltningen har fått i uppdrag av samhällsnämnden att ta fram ett planprogram för kajstråket Skeppsbron som ligger centralt i Härnösand.

3. Beskrivning av planområdet.

Planområdet omfattar ett större område utmed hela Skeppsbron från residenset till gamla Härnöverken. Planen ligger inom område för riksintresse för kulturmiljö vilket omfattar *Härnösands stad*. De långa kajerna utmed Skeppsbrons båda sidor, nattviken och södra sundet är betydande för upplevelsen av staden samt utgör en viktig del av stadens identitet och karaktärsdrag.

Kvarteren utmed Skeppsbron på östra sidan vägen. karaktäriseras av större stenhusbebyggelse från tidig 1900-tal inredda för affärsverksamhet, kontor och bostäder. Här ingår även en äldre bebyggelsestruktur som idag vittnar om den äldre tomtindelningen med huvudbyggnad, och bodar som vetter med gaveln ned mot vattnet.

Kajen mot norr domineras av industribebyggelse och idag ligger kajen öppen med diverse bebyggelse och blandad.

Längst i Norr ett grönområde som vetter mot kustremsan, Härnöverken samt bostadsområde i söder.

Figur 2. Planområdets omfattning och avgränsning

4. Historik

Härnösand grundas 1585 som handelsstad på den gamla handelsplatsen vid Härnön som försett landskapet med varor sedan tidig medeltid. Området utmed Skeppsbron har fram till 1900-talets mitt, verkat för att säkra tillgängligheten till havet och främja handel. Det gör att stråket i lång tid varit stadens framsida. Det ser vi inte minst på Residenset som har en tydlig entré och trapp till den tidigare båtplatsen mot nattviken.

Äldre kartor visar tydligt hur staden koncentreras till området vid invid eller nära stranden där kajen främst tjänade stadens dåtidens näring och syfte, det vill säga handel, fisket och skeppsbyggeri. Redan under 1500-talet bebyggs kajen med bryggor och bodar för borgerskapets fiskenäring.

Den gamla medeltida stadsplanen finns ännu kvar i delar av Östanbäcksgatan och fortsättning med Skeppsbron. Utmed kajen låg bryggor och ovanför vägen fiskebodar och bostäder och ännu i början av 1900-talet kan vi se hur sjöbodarna kantade stranden intill Residenset. När staden växer under 1700-talet sker det norrut, vilket området utmed Långgatan vittar om med den äldre bebyggelsen som kantade Skeppsbron från 1700- och 1800-tal. Långgatans sträckning är idag bruten, men stråken kan ännu skönas på kartor och fotografier.

I Förlängningen av Köpmangatan, fanns tidigare en parallellgata, Sjögatan och där i slutet av Backgränd, ett litet torg, *Lilla Torget* kallad, ungefär på samma plats som Skeppsbron 11. Här kan vi också se att det ligger någon fram av magasinsbyggnad på Skeppsbron 1960. Möjligen är det den vi skyntar på fotot fig.8.

Under 1800-talet utvecklas industri och verkstäder med anknytning till vattnet. Skeppsbron anlades 1870-talet och blir tillsammans med Nybrogatan stadens förnämsta gata. Då isarna lade igen handeln hela vintrarna var det viktigt att fylla handelsmagasinen på hösten. Men ökad näringsfrihet ökar andelen grosshandlare med växande handeln och större magasinsbyggnader byggs på Kronholmen. Kajerna moderniseras och förstärks för att kunna hålla de större fartygen förtöjda. De gamla bryggorna och bodarna ersätts därmed öppna ytor för lastning och lossning. Modern storskalig stenhusbebyggelse uppförs utmed Skeppsbrons östra kaj. Längre norrut utvecklas industrier i ståtliga tegelarkitektur såsom Tobaksmonopolet och Härnöverken.

4.1 Historiska bilder och motiv

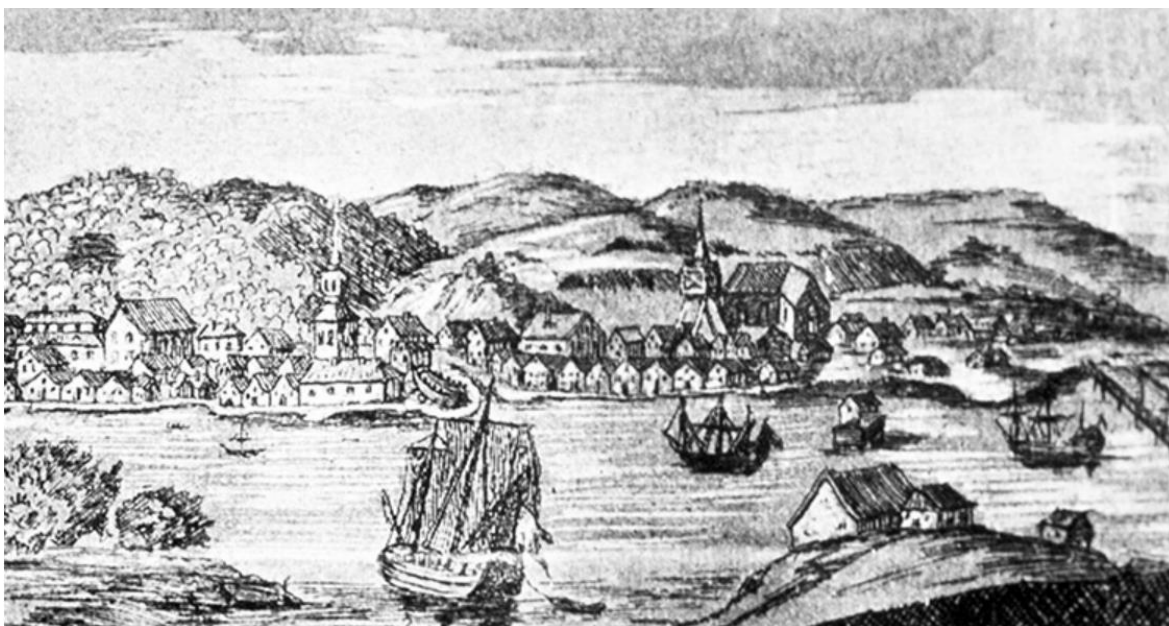
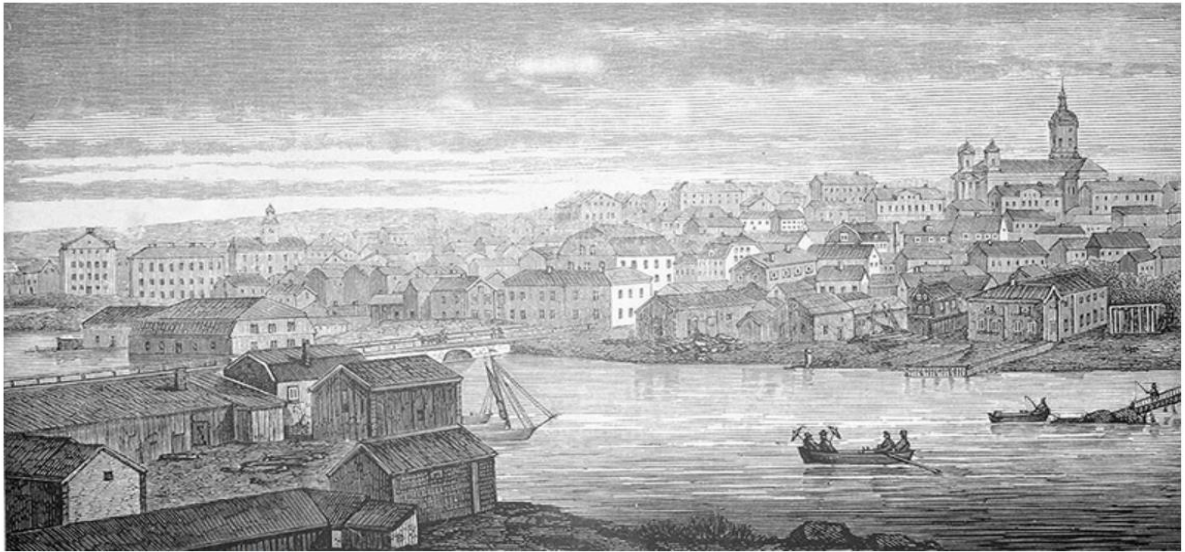

Fig. 1. Gravyr över staden med kyrka och rådhus.

Fig. 2—samt illustration över 1699 års karta ur Studier i Härnösands bebyggelsehistoria, Näslund 1980.

fig. 3 3 Karta från 1767

Härnösand i trägravyr från 1865.

Fig. 4.

Fig. 5 Skeppsbron mot norr. 1900-talets mitt. Fig. 6 Hammagasinen söder om Residenset.

Fig. 7 Båtbryggor i Nattviken

Fig. 8 Båtar utmed Skeppsbron mot Nattviken

5. Karaktärsdrag

Området kan delas upp i olika karaktärsområden.

Längst norrut ligger Sälsten. Historisk har området utgjorts av stadens utkant med mindre gårdsmiljöer och möjligen någon sjöbod eller brygga, bland annat Villa Frihem och Murbegrets fiskeläge. Äldre vägstruktur kan skönas i landskapet och äldre flygfoton. Här i närheten har också försvaret haft övningsfält. Se fig 9. Idag utgörs området dels av grönytor och dels av vägar och industrimark med inslag av villabebyggelse utmed Brunnshusgatan.

Väster om Sälsten i norra delen av området industriprägel med Härnöverken och Tobaksmonopolet. Ståtlig sten arkitektur samt modernare personal- och industrilokaler. Tobaks uppförs 1906–14 och ritades av arkitekt Torben Grut, upphovsman till Soliden på Öland samt Stockholms stadion. Den är, tillsammans med Härnöverkens tegelarkitektur, viktiga märkesbyggnader och landmärke för handelsstråket på norra Skeppsbron.

Området utmed Långgatan med en äldre bebyggelsestruktur från 1700- och 1800-talet med handelsgårdar och uthus med tydliga gårdsbildning mot Skeppsbron. Trähusen härstammar med stor sannolikhet från återuppbyggandet av staden efter Ryssbranden 1721. Byggnaderna har alla träpanel med svarta och röda tak, uthus i vinkel mot kajen. Byggnaderna hade tidigare direktkontakt med vattnet, innan kajen fylldes ut och moderniserades. Här bodde i huvudsak sjömän och handlare.

Det moderna kajstråket utmed hela Skeppsbron och Nybrogatan fram till Residenset, med större stenhusbebyggelse östra sidan Skeppsbron. Öppen hamnmiljö, stenlagd med utrymme för handel och lastning. Här finns fler byggnader med höga kulturvärden utmed hela Skeppsbron.

Nybrogatan 1	Bank- och bostadshus av Fritz Ullrich och Edvard Hallquist (samma arkitekter som post- och telegrafhuset och Tingsrätten) 1898.
Skeppsbron 15	Handelshus och magasinsbyggnad ritad av A N Thurdin uppförd 1890.
Skeppsbron 17	Bostads- och handelshus uppfört 1894.
Skeppsbron 21	Nätterqvistska huset uppfört 1904 efter ritningar av Gustav Hermansson, framstående arkitekt från Stockholm då verksam i Sundsvall. av skeppsredare CG Ringblom och konstnären Ivar Hjertquist.
Skeppsbron 29B	Minder handelshus av äldre karaktär, lika Långgatans bebyggelse.

Även Skeppsbron. 11, 19, 25 och 29–31 erhåller kulturvärden och visar på goda exemplet på modernistiska byggnader utmed stråket

Utmed skeppsbron har i huvudsak öppna handelsytor funnits. Torg, byggnader, grönytor eller parker har sällan förekommit invid hamnen. Det krävs en fördjupad kulturmiljöstudie för att visa med säkerhet hur markanvändningen sett ut. Vi vet emellertid att Lilla torget låt inom planområdet och mindre magasinsbyggnad förekom på kajen (se fig.8).

Fig 9. Sälsten 1965

6. Förutsättningar och gällande lagstiftning

Platsen omfattas av flera lagstiftningar såsom Plan – och bygglagen, Kulturmiljölagen och miljöbalken.

- Området ligger in Detaljplanlagt område. Dess arkitekturvärden och kulturhistoriska värden skyddas därmed mot förvanskning och ska hanteras varsamt enligt plan och bygglagen.
- Genom Miljöbalkens är området skyddat mot åtgärder som kan orsaka ”påtaglig skada” på riksintressets kärnvärden, enligt miljöbalkens 3 kap §6.
- Även *Kulturmiljölagen* ger stöd åt bevarande, enligt denna lag ska enskilda och myndigheter ”se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas”. Bedömning

6.1 Riksintressets Härnösand

Härnösands betydande roll som sjöfartsstad speglas i bebyggelsen på bägge sidor om Norra Sundet. Skeppsbron på östra sidan är ett exempel på en stadsmässig sjöfront och är tillsammans med utbyggnaden av kajen den mest tydliga förändringen som genomfördes i och med den nya planen från slutet av 1800-talet. Kronholmen på västra sidan om sundet har ända sedan 1600-talet varit präglad av handel och sjöfart.

Riksintresset Härnösand representerar följande betydelser i riksintressebeskrivningen och visar på:

1. Härnösands centrala roll i Norrlands historia.
2. Hamnmiljöer som berättar om sjöfartsstaden Härnösand.
3. Den varierande planstrukturen i stadens centrala delar, den från 1500-talet oreglerade och strandbundna strukturen till rutnätsplanen på 1700-talet och med drag som uttrycker stadsbyggnadsideal som rådde under slutet av 1800-talet.
4. Stadsdelen Östanbäcken med sin bevarade bebyggelsestruktur från tiden före rutnätsstaden och en sammanhållen äldre träbebyggelse.

5. Rotudden och Kronholmen illustrerar stadens mest expansiva period och utgör områden med renodlade rutnätsplaner
6. Karaktärsbyggnader som speglar Härnösands mångsidiga förvaltningsfunktioner.

6.2 Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Karaktäristiskt för riksintresset Härnösand är stadens placering vid sundet som innebär en koncentrerad och tydligt avgränsad stad. Den starka kopplingen till vattnet är också mycket karaktäristiskt för riksintressets värden och återspeglar den mångfacetterade berättelsen om Härnösands utveckling i planstruktur och bebyggelse. Dessa värden är viktiga att beakta vid planområdets utveckling.

Sjöfartsstaden Härnösand

Båda sidor om Norra Sundet, Kronholmens kaj och Skeppsbron med kaj, berättar om Härnösands historia som sjöfartsstad. Magasinsbyggnaderna och kajen samt de öppna ytorna där emellan gör att man fortfarande kan uppleva den forna hamnmiljön på Kronholmen. Skeppsbron byggdes som hamnområde och fick sitt nya uttryck vid årtiondena kring sekelskiftet 1900, här hamnade de för tiden mest moderna byggnaderna som tydligt skiljde sig från den äldre småskaliga träbebyggelsen vilket fortfarande är ett tydligt drag i gatubilden. Skeppsbron innehåller också en del nyare byggnader men beskriver en typisk och tydlig sjöfront längs kajen och manifesterar platsens historiska betydelse när man närmar sig stadens centrum från väster. Fortsätter man vidare längs den breda kajen på Skeppsbron kommer man fram till en fortfarande levande hamnmiljö med småskaliga verkstäder och den dominerande före detta tobaksfabriken som placerades vid vattnet för möjligheter till utskeppning. De tre stora magasinsbyggnaderna från 1910, tobaksfabriken med dess höga arkitektoniska kvaliteter kan särskilt pekas ut som karaktärsbyggnader som berättar om Härnösands sjöfartsepok.

Planstrukturen i riksintresset Härnösand visar på ett möte mellan 1500-talsstaden, det gamla fiskeläget, och den moderna staden som hade sin mest expansiva period under 1800-talets andra hälft och tidigt 1900-tal. Spår från Härnösands äldsta historia finns framförallt i stadsdelen Östanbäcken. I slutet av 1800-talet kom den plan som medförde de största förändringarna för den äldre, småskaliga och oregelbundna staden Härnösand. Detta illustreras på flera platser inom riksintresset bland annat genom att de smala gränderna som ledde ner till vattnet i de norra delarna av staden breddades och kvartersindelningarna blev allt mer rektangulära i sin form. Nybrogatans nuvarande utsträckning och bredd är en följd av den tidens planideal, man ville skapa en monumental mittaxel vinkelrät mot stranden, vilket på så sätt bröt drastiskt med den äldre gatustrukturen. Utmed Nybrogatan och Skeppsbron finns en mer storstadsmässig stenhusbebyggelse.

7. Bedömning och råd

Att utveckla kajstråken utmed Skeppsbron, är ett gott sätt att öka stadens attraktivitet samtidigt som dess kulturvärden kan utvecklas och förstärkas.

7.1 Med historien som inspirationskälla

Området bör utvecklas och gestaltas med inspiration från de olika karaktärsdragen och den historia de berättar. Att till exempel; komplettera med bryggor och mindre bodar kan därmed öka förståelsen för det äldre bebyggelseområdet utmed Långgatan, eller öka möjligheten för båtar med gästhamnar och bryggor närmare in i Nattviken, kan ge området en mer levande karaktär.

- Området närmats kajen och vattnet bör i huvudsak lämnas öppen med hänsyn till riksintressebeskrivning och området karaktär, men med möjlighet till mindre anläggningar.
- Nya planeringar och grönytor bör inspireras och har koppling till den maritima, handel och sjöfart.
- Att ge förutsättningar för större fartyg att ankra upp utmed kajen med verksamheter som boende, vandrarhem och restauranger förstärker upplevelsen av Skeppsbron och Härnösand som sjöfartsstad.

7.2 Skyddad bebyggelse

Flera byggnader utmed Skeppsbron bör skyddas i kommande detaljplaner med q, k och r. Gäller Skeppsbron 4, 15, 17, 21, 29, 29B med flera. Hela byggelseområdet utmed Långgatan, Härnöverkens äldre tegelarkitektur samt tobaksmonopolet bör skyddas med q och r i detaljplan. Skeppsbron 11, 19, 25 och 29–31 bör även de utredas inför ev. skydd.

7.3 Kulturhistoriskt underlag

För att hitta fördjupad historisk och markanvändning samt relevanta minnen och berättelser från människors och aktörer i området bör en fördjupad kulturhistorisk arkivstudie göras, den rymmer tyvärr inte inom ramen för remissarbetet.

7.4 Sälstensområdet.

Området är idag en blandning mellan industri- och grönområde med potential. Att bebygga är inget hinder ur kulturmiljöaspekt eller skulle påverka riksintresset negativt, men området har stor potential som grönområde för rekreation och friluftsliv.

Härnöverken utgörs idag av stora dominerande byggnader som behöver luft omkring för att inte verka inklämda. Där är de gröna barriärerna/parkerna viktiga att bevara intill eventuellt ny tillkommen bebyggelse. Eventuell ny bebyggelse bör kommunicera med närliggande småhusbebyggelse i fråga om volym och placering, det skapar en större harmoni i området.

Viktigt är att områdets strandremsa inte bebyggs. Hela området har också stor potential att utvecklas som parkmark och utveckling av äldre kustremsa för rekreation med bad, bryggor och bodar. Här är vacker utsikt över Nora sundet. Något som blir ännu viktigare om platsen utvecklas för fler bostäder.

Utsikt från Brunnshusgatan.

/Johanna Ulfsson

8. Bilagor

8.1 Miljöbalken

Kap 3, 6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden eller friluftslivet **skall** skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

8.2 Kulturmiljölagen

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. *Lag (2013:548)*.

8.3 Plan- och bygglagen

Bygganden anses därmed också som "särskilt värdefull" enligt Plan- och bygglagen och skyddas enligt 8 kap §§ 13, 14 och 17 som omfattar varsamhet, förbud mot förvanskning och varsamt underhåll.

2 kap. Allmänna och enskilda intressen

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

2 § Planläggning och prövningen i ärenden om lov eller förhandsbesked enligt denna lag ska syfta till att mark- och vattenområden används för det eller de ändamål som områdena är mest lämpade för med hänsyn till beskaffenhet, läge och behov. Företrädare ska ges åt sådan användning som från allmän synpunkt medför en god hushållning. Bestämmelserna om hushållning med mark- och vattenområden i 3 kap. och 4 kap. 1–8 §§ miljöbalken ska tillämpas. *Lag (2014:862)*.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Kap 9

Förutsättningar för rivningslov

34 § Rivningslov ska ges för en åtgärd som avser en byggnad eller byggnadsdel som inte

1. omfattas av rivningsförbud i detaljplan eller områdesbestämmelser, eller
2. bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde.